

ΕΛΛΗΘΕ
GJRE

Ελληνική περιοδική
έκδοση για τη
Θρησκευτική Εκπαίδευση

Greek Journal of
Religious Education

ISSN: 2623-4386.

Πληροφορίες για την έκδοση, οδηγίες για τους συγγραφείς και την υποβολή άρθρων / Publication information, instructions for authors and subscription information: <http://www.gjre.gr>

Θρησκευτική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο: Ουτοπία ή πρόκληση; Religious Education in Greek Primary Schools: Utopia or Challenge?

Νικόλαος Τσιρέβελος / Nikolaos Tsirevelos

ΕΔΙΠ Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ. / Laboratory Teaching Staff, A.U.TH.,
ntsir@theo.auth.gr

Βιβλιογραφική αναφορά / Reference: Τσιρέβελος, Ν. (2023). Θρησκευτική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο: Ουτοπία ή πρόκληση; / Religious Education in Primary School: Utopia or challenge?. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση/ Greek Journal of Religious Education*, 6(1), 9-17. DOI: 10.30457/0601231

Σύνδεσμος/link: <https://doi.org/10.30457/0601231>

Όλες οι απόψεις και οι ιδέες που εκφράζονται στην έκδοση είναι απόψεις και ιδέες των συγγραφέων και όχι του εκδότη (Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης). / The opinions and views expressed in this publication are the opinions and views of the authors and not of the publisher (KAIROS - Greek Theological Association for the improvement of the Religious Education).

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και ιδιωτική μελέτη. Απαγορεύεται ρητά η αναπαραγωγή, η αναδιανομή, η πώληση, η εκμετάλλευση ή η διανομή του άρθρου, μέρους ή όλου, σε οποιαδήποτε μορφή και σε οποιονδήποτε. / This article may be used for research, teaching, and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, redistribution, reselling, licensing or distribution in any form to anyone is forbidden.

— ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ —
— FOLLOWS THE FULL TEXT OF THE ARTICLE —

Θρησκευτική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο: Ουτοπία ή πρόκληση; Religious Education in Greek Primary Schools: Utopia or Challenge?

Νικόλαος Τσιρέβελος / Nikolaos Tsirevelos

ΕΔΙΠ Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ. / Laboratory Teaching Staff, A.U.TH., ntsir@theo.auth.gr

Η Θρησκευτική Εκπαίδευση (ΘΕ) ταυτίζεται συνήθως με το Γυμνάσιο και το Λύκειο, ενώ παραθεωρείται η διδακτική της χρησιμότητα στο Δημοτικό Σχολείο. Σύμφωνα με το Ωρολόγιο Πρόγραμμα η ΘΕ είναι υποχρεωτική στο ελληνικό σχολείο από την Γ' Δημοτικού μέχρι και την ΣΤ' Δημοτικού, ενώ απαλλαγή από το μάθημα δικαιούνται οι ετερόδοξοι και ετερόθρησκοι μαθητές/μαθήτριες για λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Στην Γ' και τη Δ' Δημοτικού διδάσκεται δύο ώρες, ενώ στην Ε' και τη Στ' μία ώρα την εβδομάδα (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2019).

Η ολοκληρωμένη και αποτελεσματική διδασκαλία συνδέεται αναμφίβολα με την τήρηση των ωρών κατά το Ωρολόγιο Πρόγραμμα και την εφαρμογή του Προγράμματος Σπουδών (ΠΣ). Συγχρόνως όμως περιλαμβάνει την επίτευξη των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, την εμπλοκή όλων των μαθητών/μαθητριών στην ανακάλυψη της γνώσης (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2021), την αξιολόγηση μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες και τον μετασχηματισμό των γνώσεων σύμφωνα με τις εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες (Δημητριάδου, 2016; Μητροπούλου, 2023). Μια βασική προ-

Religious Education (RE) in Greece is usually equated with High School and Upper High School, while its teaching usefulness in Primary School is overlooked. According to the daily schedule, RE is compulsory in the Greek school from the 3rd to the 6th grade of the Primary School, while students from other religious background than the Orthodox Christian are entitled to an exemption from the RE for reasons of religious consciousness. In the 3rd and 4th grades, it is taught for two hours, while in the 5th and 6th grades, it is taught for one hour per week (Koukounaras Liagkis, 2019).

Complete and effective teaching is undoubtedly linked to the observance of the hours according to the daily schedule and the implementation of the Curriculum. At the same time, however, it includes the achievement of the expected learning outcomes, the involvement of all students in the discovery of knowledge (Koukounaras Liagkis, 2021), the evaluation of the outcomes through creative activities and the transformation of knowledge according to the socio-cultural conditions (Dimitriadou, 2016; Mitropoulou, 2023). A basic condition for effective teaching is the adequate training of teachers in the subject (Karamouzis,

υπόθεση για την αποτελεσματική διδασκαλία είναι η επαρκής κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο γνωστικό αντικείμενο (Καραμούζης, 2015). Η εκπαίδευση των δασκάλων σε θρησκευτικά ζητήματα και στη διδακτική των θρησκευτικών γίνεται περισσότερο αναγκαία, εφόσον πλέον αναδύεται η προοπτική ενός ισότιμου «εναλλακτικού» μαθήματος για όσους και όσες απαλλάσσονται για λόγους θρησκευτικής συνείδησης (ΣτΕ, 1478/2022).

Από τη δεκαετία του '80 και μετά έχουν πραγματοποιηθεί λίγες έρευνες σχετικά με τη ΘΕ στην Ελλάδα (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2019). Σύμφωνα με στοιχεία του 2017, μέχρι τότε πραγματοποιήθηκαν 38 έρευνες. Οι 18 αναφέρονται στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, από αυτές οι 7 στους δασκάλους/δασκάλες και οι υπόλοιπες σε μαθητές/μαθήτριες (Ναζάρ, 2017). Οι παλαιότερες έρευνες σε εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης διερευνούν τις απόψεις και αντιλήψεις τους για το Μάθημα των Θρησκευτικών (Βαγιανός, 1989; Κογκούλης, 1997), ενώ μια νεότερη εστιάζει στις διδακτικές ενέργειες τους για μαθητές/μαθήτριες με νοητική στέρωση (Εφραϊμίδης, 2011). Σε μια άλλη έρευνα που συμμετείχαν φοιτητές/φοιτήτριες κυρίως από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) του Πανεπιστημίου Αιγαίου, εξέφρασαν την άποψή τους για τον χαρακτήρα της ΘΕ και ανέδειξαν την ανάγκη για ένα μάθημα διαθρησκευτικής αγωγής (Καραμούζης & Αθανασιάδης, 2011).

Οι έρευνες αυτές δεν προσφέρουν μια ικανοποιητική εικόνα για τις απόψεις και τις αντιλήψεις των δασκάλων για τη ΘΕ. Πολύ περισσότερο δεν παρέχουν πληροφορίες για τη διδασκαλία μετά τις αλλαγές στα ΠΣ από το 2016 μέχρι και σήμερα. Σε αυτό το θέμα, ορισμένες

2015). The training of teachers in religious matters and in religious teaching becomes more necessary, since the prospect of an equal “alternative” RE is now emerging for those who are exempted for reasons of religious consciousness (Council of State, 1478/2022).

From the 1980s onwards, few researches have been carried out regarding RE in Greece (Koukounaras Liagkis, 2019). According to data from 2017, 38 research studies were carried out until then. 18 refer to Primary Education, of these 7 to teachers and the rest to students (Nazar, 2017). The oldest research on Primary Education teachers explores their opinions and perceptions about the RE (Vagianos, 1989; Kogoulis, 1997), while a newer one focuses on their teaching actions for students with intellectual disabilities (Efrimidis, 2011). In another research involving students mainly from the Department of Primary Education of the University of the Aegean, they expressed their opinion on the model of RE and highlighted the need for an interfaith education RE (Karamouzis & Athanasiadis, 2011).

These studies do not provide the whole picture of teachers' opinions and perceptions about RE. They do not provide information on teaching after the changes in the Curricula from 2016 until today. In this regard, some answers can be found in small-scale - from the perspective of participants research works.

απαντήσεις μπορούν να ανιχνευτούν σε μικρής έκτασης -από άποψης συμμετεχόντων/συμμετεχουσών- ερευνητικές εργασίες. Το 2017 με αφορμή την αλλαγή στα ΠΣ της ΘΕ, 302 εκπαιδευτικοί και φοιτητές/φοιτήτριες που δίδαξαν στο πλαίσιο Πρακτικής Άσκησης, απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με την εφαρμογή αυτών των ΠΣ. Το 25,8%, δηλαδή 78 άτομα, είχαν αποφοιτήσει ή φοιτούσαν σε κάποιο ΠΤΔΕ ενώ οι υπόλοιποι ήταν εκπαιδευτικοί θεολόγοι. Από τις απαντήσεις προκύπτει ότι ένα μεγάλο ποσοστό 70%-75% θεωρεί απρόσμενα θετικές τις αλλαγές στη διδασκαλία και ειδικότερα στη θεματολογία και τη σύνδεση της θεολογικής και θρησκευτικής γνώσης με κοινωνικο-πολιτιστικά ζητήματα (Καραμούζης, Φωκίδης, Τσιρέβελος, 2019).

Σε άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο πτυχιακής εργασίας στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Αιγαίου συμμετείχαν 100 εκπαιδευτικοί, από τους οποίους οι 69 ανήκαν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί αξιολόγησαν τη ΘΕ με βάση τα ΠΣ του 2017 και του 2020 (Μεταβατικά ΠΣ). Οι απαντήσεις κυμαίνονται περίπου στα ίδια επίπεδα με την προηγούμενη έρευνα και υπογραμμίζουν τον μαθητοκεντρικό χαρακτήρα της ΘΕ (Δηράκη, 2022). Η αναζήτηση των μεμονωμένων απαντήσεων από τους/τις εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στις δύο έρευνες φανερώνουν ικανοποίηση για τις αλλαγές αλλά συγχρόνως θέτουν ως αναγκαία την επιμόρφωση και την καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών στη ΘΕ.

Προφανώς τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά και οπωσδήποτε απαιτούνται περαιτέρω και στοχευμένες έρευνες. Ωστόσο τα αποτελέσματα των ερευνών αναδεικνύουν ότι η ΘΕ στο Δημοτικό σχολείο είναι άμεσα συνδεδεμένη με

In 2017, on the change in the curricula of RE, 302 teachers and students who taught in the context of Internship, answered questions about the implementation of these curricula. 25.8%, i.e. 78 people, had graduated or were studying at a Primary Education Faculty while the rest were educational theologians. The responses show that a large percentage of 70%-75% consider the changes in teaching to be unexpectedly positive, especially in the subject matter and the connection of theological and religious knowledge with socio-cultural issues (Karamouzis, Fokidis, Tsirevelos, 2019).

In another research carried out as part of a thesis at the Primary Education of the University of the Aegean, 100 teachers participated, of which 69 belonged to Primary Education. The teachers evaluated the 2017 and 2020 Curricula. The answers range approximately at the same levels as the previous survey and underline the student-centered model of RE (Deraki, 2022). The search for the individual answers from the Primary Education teachers in the two surveys show satisfaction with the changes but at the same time they call for the training and better training of the teachers in RE.

Obviously, the data are indicative and further targeted research is definitely required. However, the results of the research show that RE in the Primary School is directly linked to the students' cognitive and teaching competence.

τη γνωστική και διδακτική επάρκεια. Επομένως στο θέμα μας καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν η Διδακτική των Θρησκευτικών και τα προσφερόμενα μαθήματα με θρησκευτικό, θεολογικό και θρησκευολογικό περιεχόμενο στα ΠΤΔΕ των διάφορων Πανεπιστημίων. Σε γενικές γραμμές ισχύει η παρατήρηση ότι στα ΠΤΔΕ «η Διδακτική των Θρησκευτικών διδάσκεται ως υποχρεωτικό, αλλά κυρίως ως επιλεγόμενο μάθημα ή έχει αντικατασταθεί με σχετικά μαθήματα Κοινωνιολογίας ή Θρησκευολογίας ή Πολιτισμού ή Θεολογίας» (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2015, σ. 185).

Ειδικότερα, όπως φαίνεται μέσα από τον Οδηγό Σπουδών του ΠΤΔΕ, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), προσφέρονται τα επιλεγόμενα μαθήματα «Σχολική Θρησκευτική Αγωγή» και «Ζητήματα Μελέτης του Θρησκευτικού Φαινομένου και των Θρησκειών στην Εκπαίδευση» (ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ, 2023). Στο αντίστοιχο Τμήμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) οι φοιτητές/φοιτήτριες μπορούν να παρακολουθήσουν από την Εισαγωγική Κατεύθυνση των Μουσουλμανικών Σπουδών της Θεολογικής Σχολής το επιλεγόμενο μάθημα «Ισλάμ και Εκπαίδευση», ενώ ζητήματα θρησκείας εντάσσονται σε άλλα μαθήματα (ΠΤΔΕ ΑΠΘ, 2023). Στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Αιγαίου διδάσκονται τα μαθήματα «Πολιτισμός και Διαθρησκειακή Αγωγή», «Ανθρωπολογικές και Κοινωνιολογικές Διαστάσεις της Θρησκείας, «Κοινωνιολογία της Θρησκείας και «Διδακτική των Θρησκειών» (ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Αιγαίου, 2023). Στο αντίστοιχο Τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων από το τρέχον ακαδημαϊκό έτος διδάσκονται τα μαθήματα «Διδακτική των Θρησκευτικών», το οποίο περιλαμβάνει Πρακτική Άσκηση,

Therefore, in our topic, the Teaching and Learning of RE and the courses offered with religious and theological content in the Primary Education Departments of the Greek Universities play a decisive role. In general, the finding that in Departments of Primary Education “the Didactics of RE is taught as a compulsory, but mainly as an optional subject or has been replaced by related courses in Sociology or Religion or Culture or Theology” (Koukounaras Liagkis, 2015, p. 185) applies.

In particular, the Department of Primary Education of National and Kapodistrian University of Athens offers the optional courses “School Religious Education” and “Study Issues of the Religious Phenomenon and Religions in Education” (2023). In the Department of Primary Education in Aristotle University of Thessaloniki, students can attend the optional course “Islam and Education” from the Undergraduate Programme in Muslim Studies of the Faculty of Theology, while religious issues are included in other courses (2023). At the Department of Primary Education of the University of the Aegean, the courses “Culture and Interreligious Education”, “Anthropological and Sociological Dimensions of Religion”, “Sociology of Religion” and “Teaching of Religions” are taught (2023). In the Department of Primary Education at the University of Ioannina, from the current academic year, offers the courses “Teaching of Religion”, which includes Teaching Practice, “Social Problems and Religion”, “Religion and the Unconscious”, “Religion and Interpretation of Religion” (2023). The Department of Primary Education of the University of Western Macedonia offers the courses

«Κοινωνικά Προβλήματα και Θρησκεία», «Θρησκεία και Ασυνείδητο», «Θρησκευολογία και Ερμηνευτική της Θρησκείας» (ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 2023). Στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας προσφέρονται τα μαθήματα «Ορθοδοξία και Πολιτισμός στην Εκπαίδευση» και το επιλεγόμενο «Διδακτική των Θρησκευτικών», στο οποίο είναι υποχρεωτική η Πρακτική Άσκηση με τη διδασκαλία ενός ωριαίου μαθήματος σε μια τάξη (ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, 2023). Στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας μέχρι και το ακαδημαϊκό έτος 2022-23, προσφερόταν το επιλεγόμενο μάθημα «Θρησκευολογία» (ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 2022), όπου 3 συνεδρίες είχαν ως θέμα τη ΘΕ και υπήρχε ως προαιρετική εργασία η κατάθεση ενός σχεδίου διδασκαλίας για το ΜτΘ. Στο ΠΤΔΕ του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης φαίνεται στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα το μάθημα «Θρησκεία και εκπαίδευση σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες» (ΠΤΔΕ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2023). Τέλος στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Κρήτης δεν διδάσκεται κάποιο μάθημα σχετικό με τη ΘΕ (ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, 2023).

Σε όλα τα παραπάνω απαιτείται να προστεθεί ότι μόνο τρία ΠΤΔΕ έχουν μόνιμα μέλη ΔΕΠ/ΕΔΙΠ. Αυτά είναι της Ρόδου, των Ιωαννίνων και της Αθήνας. Όπου αλλού διδάσκεται μάθημα σχετικό με τη θρησκεία ή τη Διδακτική των Θρησκευτικών γίνεται από μέλη ΔΕΠ/ΕΔΙΠ άλλων Τμημάτων ή Πανεπιστημίων και από έκτακτο ακαδημαϊκό προσωπικό. Τα στοιχεία αυτά αποτυπώνουν με σαφήνεια την ισχνή ακαδημαϊκά και επιστημονικά προετοιμασία των μελλοντικών/μελλουσών δασκάλων για τη ΘΕ.

Η σύγχρονη μορφή της Διδακτικής των Θρησκευτικών στοχεύει στην κατα-

“Orthodoxy and Culture in Education” and the optional “Teaching of Religious Studies”, in which the Teaching Practice is mandatory by teaching a one-hour lesson in a classroom (2023). In the Department of Primary Education of the University of Thessaly until the academic year 2022-23, the optional course “Religion” was offered (2022), where 3 sessions had the topic of RE and there was as an optional assignment the submission of a teaching plan for the RE. At the Department of Primary Education of the Democritus University of Thrace, the course “Religion and education in multicultural societies” appears in the Program (2023). Finally, the Department of the Primary Education of Crete does not teach any course related to RE (2023).

To all of the above, it is necessary to add that only three Primary Education Departments have professors of RE amongst the teaching staff. These are of Rhodes, Ioannina and Athens. Wherever else a course related to Religion, or the Didactics of Religion is taught, it is done by members of the teaching staff of other Departments or Universities and by substitute academic staff. The data clearly reflect the weak academic and scientific preparation of future RE teachers.

The contemporary RE pedagogies aim at understanding the specificity of

νόηση της ιδιαιτερότητας της θρησκευτικής γλώσσας (Βασιλόπουλος, 2008), καλλιεργεί το θρησκευτικό και ψηφιακό γραμματισμό (Μητροπούλου, 2021) και θεμελιώνεται στη διερεύνηση των θρησκευτικών στοιχείων των πολιτισμών (Δελικωνσταντής, 2013) με έμφαση στην Ορθόδοξη πνευματικότητα (Χατζηεφραϊμίδης, 2006) και τον διάλογο στον δημόσιο και πλουραλιστικό χώρο (Στογιαννίδης, 2021). Συγχρόνως είναι διαδραστική και επιθυμεί την κατάρτιση στη ΘΕ μέσα από τη βιωματική μέθοδο (Kalantzis & Cope, 2013), τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και τις διδακτικές προσεγγίσεις (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2015) καθώς και την εξοικείωση με τις βασικές αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής (Jackson, 2016; Μάγος, 2022).

Τα στοιχεία αυτά προσφέρουν την επάρκεια στον υποψήφιο εκπαιδευτικό για να γνωρίσει σε βάθος και στη συνέχεια να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, ώστε ο μαθητής/η μαθήτρια να είναι ικανός/ικανή να γνωρίσει τον Θεό -εφόσον βέβαια πιστεύει, τον συνάνθρωπο αλλά και να ανακαλύψει τον εαυτό του μέσα από ένα μάθημα ανθρωπιστικής παιδείας (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2019). Ένα τέτοιο μάθημα δεν είναι ουτοπικό αλλά αποτελεί πρόκληση για τον/την εκπαιδευτικό. Μια τέτοια πρόκληση είναι ρεαλιστική και προάγει τη συμπερίληψη και τον εκδημοκρατισμό στον δημόσιο χώρο μέσω των Θρησκευτικών.

Αυτό το πλαίσιο συμπερίληψης υπηρετεί και η ύλη αυτού του τεύχους. Η Androula Ioannou μελετά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος στη διδακτική των ευαγγελικών διηγήσεων και την επίδραση στην ηθική ταυτότητα των μαθητών/μαθητριών. Ο Konstantinos Diamantopoulos διερευνά με την αξιοποίηση μικτών μεθόδων τα σχολικά εγ-

religious language (Vassilopoulos, 2008), develops religious and digital literacy (Mitropoulou, 2021) and is based on the investigation of the religious elements of cultures (Delikonstantis, 2013) with an emphasis on the Orthodox spirituality (Hatziefrimidis, 2006) and dialogue in the public and pluralistic space (Stogiannidis, 2021). At the same time, it is interactive and wishes to gain religious knowledge through the experiential method (Kalantzis & Cope, 2013), contemporary learning theories and teaching approaches (Koukounaras Liagkis, 2015) as well as familiarization with the basic principles of intercultural education (Jackson, 2016; Magos, 2022).

These elements offer the sufficiency to the prospective teacher to get to know in depth and then create the conditions, so that the student can know God if they have any faith, the other and the self through a Humanities course (Koukounaras Liagkis, 2019). Such a lesson is not utopian but it is a challenge for the teacher. Such a challenge is realistic and promotes inclusion and democratization in the public space through RE.

This framework of inclusion also serves the material of this issue. Androula Ioannou studies the use of educational drama in the teaching of gospel narratives and the effect on the students' moral identity. Konstantinos Diamantopoulos investigates using mixed methods the school textbooks of the Greek RE and seeks interdisciplinary visual encounters, connecting the visual with the religious

χειρίδια της ελληνικής ΘΕ και αναζητά διεπιστημονικές εικαστικές συναντήσεις, συνδέοντας την οπτική με τη θρησκευτική γλώσσα. Ο Μιχάλης Παρασκευόπουλος εξετάζει τη σύνδεση της θρησκευτικής γλώσσας στον θρησκευτικό γραμματισμό με τη φιλοσοφία της γλώσσας του Wittgenstein, ενώ η Έλενα Κορνάρακη παρουσιάζει σημαντικά στοιχεία σχετικά με τις αντιλήψεις των θεολόγων εκπαιδευτικών για την επαγγελματική τους ταυτότητα και τη διδασκαλία της ΘΕ, σε σύγκριση με παρόμοια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1997.

Τα διεθνή δρώμενα στη ΘΕ μεταφέρουν οι ανταποκρίσεις του Ναζίρ Παύλου Ναζάρ για το 15ο Συνέδριο του European Forum for Teachers of Religious Education (EFTRE) και για το 13ο Διεθνές Συνέδριο για τη «Θρησκεία και την Πνευματικότητα στην Κοινωνία», ενώ ο Νίκος Τσιρέβελος γράφει για το 2ο Μεγάλο Συνέδριο της Διεθνούς Ορθόδοξης Θεολογικής Ένωσης (IOTA).

Ιδιαίτερη χαρά σχετική με την ανάδειξη των δημοκρατικών ιδιοτήτων μέσω της ΘΕ προσφέρει το σενάριο του Γιώργου Γκρίλη, που αναδεικνύει τη βιωματική και διαδραστική μάθηση στη Β΄ Λυκείου, όπως και το σχέδιο διδασκαλίας για τη Γ΄ Δημοτικού με επίκεντρο την ετερότητα από τις προπτυχιακές φοιτήτριες Σοφία Καμπούρη και Αικατερίνη Κάτσιου του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η ύλη ολοκληρώνεται με τη βιβλιοπαρουσίαση από τον Χρήστο Φραδέλλο στο τελευταίο βιβλίο του καθηγητή Αθανασίου Στογιαννίδη, που διερευνά τη σχολική παιδεία και τη ΘΕ στον δημόσιο χώρο.

Τα περιεχόμενα και αυτού του τεύχους επιδιώκουν σε επιστημονική βάση να συμβάλλουν δημιουργικά και διερευνητικά στη διαμόρφωση μιας δυναμικής

language. Michalis Paraskevopoulos examines the connection of religious language in religious literacy with Wittgenstein's philosophy of language, while Elena Kornarakis presents important evidence on theological teachers' perceptions in Greece of their professional identity and the teaching of RE, compared to similar research held in 1997.

The international events at the RE are conveyed by the responses of Nazir Pavlos Nazar for the 15th Conference of the European Forum for Teachers of Religious Education (EFTRE) and for the 13th International Conference on "Religion and Spirituality in Society", while Nikos Tsirevelos writes about the 2nd Great Congress of the International Orthodox Theological Association (IOTA).

The script by Giorgos Grillis, which highlights the experiential and interactive learning in the 2nd Lyceum, as well as the teaching plan for the 3rd Primary with a focus on the otherness of the undergraduate students Sophia Kambouris and Aikaterini Katsiu of the Primary Education Department of the University of Western Macedonia. A book review of the Professor Athanasios Stogiannidis' new book by Christos Fradellos explores school education and RE in the public space.

The contents of this issue also seek, on a scientific basis, to contribute creatively and exploratory to the formation of a dynamic in modern RE in the Greek public school. This expectation increases with the

στη σύγχρονη ΘΕ στο δημόσιο σχολείο. Αυτή η προσδοκία αυξάνεται με την 6^η Πανελλήνια Συνάντηση Θεολόγων που διοργανώνει ο Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος «ΚΑΙΡΟΣ» στη Θεολογική Σχολή του ΑΠΘ από τις 10-12 Νοεμβρίου 2023. Το θέμα είναι καίριο και έχει τον τίτλο «Δημοκρατικό Σχολείο και Θρησκευτική Εκπαίδευση». Αναμφίβολα η Ορθόδοξη χριστιανική θεολογία, οι ανθρωπολογικές της διαστάσεις και ο θρησκευτικός κόσμος έχουν τη δύναμη και τη δυναμική να καλλιεργήσουν τη συμπερίληψη μέσω της σύγχρονης διδακτικής της θρησκευτικής γλώσσας και επικοινωνίας.

Καλή ανάγνωση!

Βιβλιογραφία / Bibliography

- Βασιανός, Γ. Σ. (1989). *Η Θρησκευτική Αγωγή στην Α/θμια Εκπαίδευση (Συμβολή στη διδασκαλία του Θρησκευτικού μαθήματος)*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2008). *Σχολική θρησκευτική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Δελγκωνσταντής, Κ. (2013). Το μάθημα των Θρησκευτικών: Ταυτότητα και προοπτικές. Στο Στ., Γιαγκάζογλου, Αθ., Νευροκοπλής, & Γ. Στριλιγκάς, (Επιμ.), *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου* (σσ. 401-414). Αθήνα: Αρμός.
- Δημητριάδου, Κ. (2016). *Νέοι προσανατολισμοί της διδακτικής. Προσαρμογή της διδασκαλίας στις εκπαιδευτικές προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δηράκη, Δ. (2022). *Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών 2017 & 2020 στο μάθημα των Θρησκευτικών: Προβλήματα και προοπτικές*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Εφραιμίδης, Π. (2011). *Μαθητές με ελαφρά και μέτρια νοητική υστέρηση στο μάθημα των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι διδακτικές ενέργειες του δασκάλου. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Jackson, R. (2016). *Religious Education for plural societies*. NY: Routledge.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2013). *Νέα Μάθηση. Βασικές αρχές για την επιστήμη της εκπαίδευσης* (μτφρ. Χ. Γιώργος). Αθήνα: Κριτική.
- Καραμούζης, Π. (2007). *Πολιτισμός και διαθρησκειακή αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καραμούζης, Π., & Αθανασιάδης, Ηλ. (2011). *Θρησκεία, εκπαίδευση, μετανεωτερικότητα. Η θρησκευτική αγωγή στο σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Κριτική.
- Καραμούζης, Π. (2015). *Η Κοινωνιολογία της Θρησκείας μεταξύ Εκπαίδευσης και Κοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

6th Panhellenic Meeting of Theologians organized by the Panhellenic Theological Association “ΚΑΙΡΟΣ” at the School of Theology of AUTH from November 10-12, 2023. The topic is crucial and has the title “Democratic School and Religious Education”. Undoubtedly, Christian theology, its anthropological dimensions and the religious world have the power and momentum to foster inclusion through teaching religious language and communication.

Enjoy the reading!

- Καραμούζης, Π., Φωκίδης, Ε., & Τσιρέβελος, Ν. (2019). Η αναγκαιότητα της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης: τα Προγράμματα Σπουδών και οι Διδάσκοντες. Μια πανελλήνια έρευνα. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση / Greek Journal of Religious Education*, 2(1), 61-86. <http://doi.org/10.30457/30420195>
- Κογκούλης, Ι. (1997). *Ο δάσκαλος και η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή των μαθητών του Δημοτικού σχολείου. Εμπειρική έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2015). *Επιστήμες της Παιδαγωγικής και πρώτη εφηβεία. Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία της θρησκευτικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2019). *Τι θρησκευτικά χρειάζεται η Εκπαίδευση σήμερα;*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2021). *Επιστήμες της Παιδαγωγικής και πρώτη εφηβεία. Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία της θρησκευτικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μάγος, Κ. (2022). *Το πέταγμα του Ερόλ. Κριτική διαπολιτισμική εκπαίδευση στην προσχολική και πρωτοσχολική ηλικία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μητροπούλου, Β. (2021). *Ψηφιακός Θρησκευτικός Γραμματισμός. Σχεδιάζοντας τη Θρησκευτική Εκπαίδευση στο σύγχρονο σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.
- Μητροπούλου, Β. (2023). *Διδακτική του μαθήματος των Θρησκευτικών. Θεωρία, μεθοδολογικές προσεγγίσεις και εφαρμογές στη διδακτική πράξη με ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.
- Ναζάρ, Ν. Π. (2017). *Η έρευνα στη Θρησκευτική Εκπαίδευση στην Ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα από το 1980 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Αδημοσίευτη εργασία.
- ΠΤΔΕ ΑΠΘ (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <https://www.eled.auth.gr/for-students/study-guides/>
- ΠΤΔΕ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης (2023). *Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων Χειμερινού Εξαμήνου 2023-24*. Ανακτήθηκε από <https://eled.duth.gr/wp-content/>
- ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <http://www.primedu.uoa.gr/to-tmima/organwsh-kai-dioikhsh/tomeis/tomeas-an8rwpistikon-spoydon.html>
- ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Αιγαίου (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <https://www.pre.aegean.gr/>
- ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <https://eled.uowm.gr/odigos-spoudon-ptde-2023-2024/>
- ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (2022). *Οδηγός Σπουδών 2022-23*. Ανακτήθηκε από <https://pre.uth.gr/wp-content/uploads/>
- ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <https://ptde.uoi.gr/odigos-spoydon/>
- ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης (2023). *Οδηγός Σπουδών 2023-24*. Ανακτήθηκε από <http://ptde.edc.uoc.gr/page/>
- Στογιαννίδης, Α. (2021). *Σχολική Παιδεία, Μάθημα των Θρησκευτικών και Δημόσιος χώρος*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.
- Συμβούλιο της Επικρατείας (1478/2022). Ανακτήθηκε από <https://www.adjustice.gr>
- Χατζεφραϊμίδης, Ε. (2006). *Ορθοδοξία και Πολιτισμός στην εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.